

Татјана Илић*

ДА ЛИ ЈЕ СЕОСКИ ТУРИЗАМ БУДУЋНОСТ ОПШТИНЕ КОСЈЕРИЋ?

Abstract: On the territory of Kosjeric community, there are many kind of natural (geomorphological, hydrological, climatic and biogeographical) and anthropogenic touristic values (monasteries, churches and monuments). Majority of touristic values, natural as well as anthropogenic are not valuate sufficiently. This is the reason we can talk only about potentials for development rural tourism. Although the rural tourism has practiced on this territory since 1982, total results remains behind potentials that objectively exist. There are 5 or 6 villages which can satisfy tourist needs. Total capacity is about 60 beds. However, there are expectations that current trend which is in stagnation, will progress in future because Tourist Organization of Kosjeric community undertaking measure and concrete actions to encourage development of rural tourism. This work presents results of questionnaire research that includes opinions of tourists and their hosts in the villages of Kosjeric community. The results present their estimates about current level of development of rural tourism in this region and their attitudes about protecting environment.

Key words: rural tourism, Kosjeric community

Увод

На територији општине Косјерић заступљено је више врста природних (геоморфолошке, хидролошке, климатолошке и биогеографске) и антропогених туристичких вредности (манастири, цркве, споменици). Већина туристичких вредности, како природних тако и антропогених није довољно туристички валоризована. Због тога се може говорити само о потенцијалима за развој сеоског туризма.

Иако се туризам на селу на овом простору упражњава још од 1982. године, укупни резултати знатно заостају за могућностима које објективно постоје. Туристичка делатност обавља се у свега 5-6 села која туристима могу да понуде око 60 лежаја. Ипак, очекивања су да ће садашњи тренд који је у стагнацији, у наредном периоду ићи узлазном линијом, с обзиром да Туристичка организација општине Косјерић предузима мере и конкретне акције за унапређење развоја сеоског туризма.

Географски положај и саобраћајне везе

Општина Косјерић налази се у Западној Србији, на пола пута између Ваљева и Ужица. Обухвата горњи слив и изворишта река Скрапеж и Кладоробе и шири се, ка северу, по обронцима две планине, Маљену (1102 m н.в.) и Повлену (1346 m).

---

* Постдипломац, Природно-математички факултет у Новом Саду

Ка југу, општина Косјерић допире до узвисина планина Црнокосе (800 m) и Јелове Горе.

Косјерић је град у који се може лако и брзо стићи. Од Ваљева је удаљен 46 km, а од Ужица 47 km. Косјерић се налази на 136 km од Београда и 340 km од Црногорског приморја. Кроз град пролази магистрални пут који, на северу, чини везу са Подрињем, Војводином и, даље, са средњом и источном Европом. На југу, овај пут се, непосредно после Ужица, рачва у два правца: један води да јужном а други ка средњем Јадрану.

Изузетан географски положај Косјерића потврђује и близина давно познатих туристичких средишта овог краја, Златибора (удаљен 56 km) и Дивчибара (удаљене 26 km).

Посебно је значајна пруга Београд – Бар, пуштена у промет 1972. године. Пруга пролази кроз живописне и туристички привлачне пределе овог краја.

Територија општине Косјерић налази се између Подриња, Ваљевске подгорине, Шумадије и Западног Поморавља. Смештена је у долини реке Скрапеж која припада горњем току слива Западне Мораве. Подручје општине обухвата северни део Златиборског округа. По броју становника то је најмања општина Златиборског округа, око 14.000 становника (по попису из 2002. године). Општина Косјерић заузима површину од 359 km². На простору општине постоји 26 села и град Косјерић.

Природне туристичке вредности

Рељеф

Територија општине Косјерић припада брдско-планинском подручју Западне Србије. Надморске висине на овом простору се крећу од 340 метара на северу до 1347 m н.в. Рељеф је у великој мери рашчлањен долинама речних токова. Најповољнији терени за развој са аспекта надморске висине простиру се уз реку Скрапеж, где се већ налазе насеља и сам општински центар Косјерић на 420 m н.в. Један број села налази се на надморској висини од близу 1000 метара.

Конфигурацији земљишта печат дају планински висови и заталасани брежуљци, са долинама по којима, најчешће, теку потоци и реке. Данас, планински обод сачињавају Дрмановина, Црнокоса, Субјел, Козомор, Букови и друга мања узвишења.

Клима

Клима овог подручја је умерено-континентална, са утицајем субпланинске климе. Средња температура најхладнијег месеца јануара је око -3°C , а најтоплијег јула око 19°C . Годишња количина падавина је око 800 mm, а има око 2000 сунчаних сати годишње.

Овде је двојака клима. То су климатске особености простора малих висина (до 600 m н.в.) и климатске особености планина средње висине. Прва је погодна за боравак у природи и лечење хроничних болести дисајних путева, жучног каменца, дијабетеса, опоравка после инфаркта, за нервозне и старије особе. Основна одлика је седативно смирујуће дејство на људски организам. Друга је стимулативна, подржавајућа и до висине од 1200 m н.в. погодује оздрављењу болесника са туберкулозом плућа, астматичарима и болесницима са каменом у бубрегу. Јесен је топлија од пролећа и оку привлачнија, нарочито у брдским пределима са мешовитом вегетацијом. Преко овог краја дувају различити ветрови, из више праваца. Најчешћи су ветрови са севера (северац) и северозапада али и са југа.

Хидрографија

Околина Косјерића богата је водом. Бројни су извори, реке и потоци, врела и речице, што идиличну слику овог краја чини још лепшом.

Основну речну мрежу чини река Скрапеж са својим притокама: Кладороба и Лимац, Добрињска река и Лужница.

Значајну улогу у водоснабдевању имају подземне воде и то крашког и збијеног типа. Најјаче крашко врело је Таорско. Врело је каптирано и водоводом дугим 13 km се доводи до Косјерића. Постоје и два термална извора збијеног типа. Један је у засеку Деспотовићи у сливу Дубнице, њиме се снабдева олимпијски базен у Косјерићу, температура воде је 21 степен. Други извор је „Бањица“ у засеку Спасојевићи, температура воде је 25 степени. Највишу температуру воде има бушотина Скакавци (40 степени). Таорска врела су хидролошки, природњачки и туристички најинтересантнији објекат недалеко од Косјерића. Налази се на десној страни Годљеваче која представља део средњег тока Скрапежа. Током времена подземни ток је формирао пећину чији је улаз на н.в. од 700 m. Вода садржи знатне количине растворених кречних материја и приликом отицања таложи огромне количине бигре. Бигрене насlage су знатнијих димензија. Природни амбијент Таорских врела је извесно нарушен експлоатацијом бигре.

Биљни и животињски свет

Вегетација је представљена антропогеним културама, мочварним екосистемима, долињским ливадама, брдским ливадама, пашњацима и шумама. За изглед пејзажа најзначајније су шумске састојине. Шуме врба и топола су поред река и потока.

Оне су станишта птица и ниске дивљачи, те се користе као ловни терени. На н.в. од 400 до 1000 m има храстових шума. Букових шумских комплекса има између 500 и 1000 m н.в., а они на Повлену убрајају се у најбоље у нашој земљи. Са буквом се на већим надморским висинама јавља јела. Буково-јелове асоцијације су препознатљиве у простору и чине га туристички посебно привлачним. Републични завод за заштиту природе Србије ставио је под заштиту Парк шуму Дивчибаре површине 300 ha у општинама Ваљево, Мионица, Косјерић и Пожега.

Антропогене туристичке вредности

Споменици културе

На територији општине Косјерић има велики број културно-историјских споменика, који сведоче о динамичној прошлости овога краја. Расути по брдима и долинама, по селима и у самом граду, они су данас подстицај који додатно привлачи сваког ко намерава да посети овај крај.

У селима Косјерића налазе се многобројни споменици културе, од илирских гробова, римских гробља у селима Годљево, Маковиште, Годчево, Сеча Река, Ражана, Скакавци, Тубићи, Парамун и Дрмановина до остатка Мркшине цркве у Дуском Пољу који чува тајну штампања „Цветног триода“ и „Четворојеванђеља“.

У селу Сеча Река налази се једна од ретких цркви брвнара која говори о историји сеоба и ратова у овим крајевима. По неким подацима, подигнута је у 15. веку и посвећена Светом Ђорђу. Око цркве су бројни споменици крајпуташа, подигнути у спомен погинулима у балканским ратовима.

Турски хан у граду Косјерићу, изграђен 1854. године за време турске окупације, налази се под заштитом државе као важан историјски споменик. Испред хана налази се споменик првом досељенику у ове крајеве – Антонију Косијеру, оснивачу града Косјерића.

Испред Дома културе у Косјерићу постављен је споменик вођи Првог српског устанка Карађорђу Петровићу.

У славу погинулима у Првом и Другом светском рату, у граду је урађен спомен-парк. Посебан значај има споменик стрељаним родољубима на превоју Букови као и Меморијални комплекс „Жикица Јовановић Шпанац“.

Манифестације

„Чобански дани“, манифестација која сваке године у јулу месецу привлачи многобројне туристе из земље и иностранства, представља неговање старе традиције косјерићких чобана. Поред смотре „Старо певање у Срба“, такмичења дечјих фолклорних група, сабора фрулаша, такмичења у кувању традиционалних

јела, изложби народних рукотворина, саставни део манифестације су и „Чобанске игре“ у којима се млади чобани надмећу у рвању, надвлачењу конопца и клипка, бацању камена с рамена, скакању у вис из места и пењању уз стабло. Посебну атракцију представља избор за најлепшу чобаницу.

Међународна манифестација савремене уметности, која окупља младе из великог броја земаља, одржава се сваке године у августу. Уз разноврсност садржаја и слободу уметничког изражавања у аутентичном и особеном окружењу, млади из Србије и иностранства свој доживљај Косјерића и околине претачу у уметничка дела: слике, мурале, музику, поезију, филмове и друго, која остају Косјерићу и његовим гостима као дар и подстицај за даља дружења на наредним уметничким камповима.

Очуване етнографске карактеристике народа додатна су привлачност косјерићког краја. Оне се исказују у разним окупљањима поводом пољопривредних радова. Људи долазе на „мобе“ да заједно ору и копају, да косе и жању, да стрижу овце и беру воћњаке. Овоме треба додати и окупљања ради плетења и ткања, ради седељки и прела, печења ракије. Све то омогућава посетиоцима да, тамо где желе, и сами присуствују и учествују у животу овдашњег сељака, добро упознају сеоско домаћинство и да виде нешто од очуване опреме за домаћинство: огњишта, вериге, сач, црепуље за печење хлебе...

Сеоски туризам

Сеоски туризам је једно од препознатљивих обележја општине Косјерић, која има идеалне погодности за развој ове врсте туризма: благо заталасане падине околних планина, ливаде и пашњаци што се у недоглед протежу, разноврсне шуме, бројни водотокови. Развој туризма на селу везује се за 1982. годину и прве значајне акције, годину дана раније основаног Туристичког савеза општине Косјерић, што је дало резултате већ наредне сезоне. Током времена, по неколико домаћинстава из Сече Реке, Варде, Маковишта и Мионице примало је туристе у својим кућама у току летњих месеци. После деведесетих година, туризам у селим општине Косјерић се готово изгубио. Садашња настојања Туристичке организације Косјерић усмерена ка активирању туризма на селу су вишеструко оправдана и сврсисходна. Од 26 насеља, колико их има у општини Косјерић, туризам на селу, за сада се може развијати само у неколико и то: Мионица, Сеча Река, Маковиште, Варда, Доњи Таор и Скакавци. Они располажу са око 60 лежаја.

Табела 1. Анализа оствареног туристичког промета у селима општине Косјерић у периоду од 1982. до 2005. године

година	Бр. туриста	Бр. ноћења	Прос. дуж. боравка
1982.	130	1111	8,5
1983.	251	2513	10
1984.	328	3036	9,5
1985.	332	3036	9,5
1986.	297	2825	9,5
1987.	295	2599	8,8
1988.	323	2620	8,1
1989.	534	3718	7
1990.	507	4034	8
1991.	401	3538	8,8
1992.	560	6979	8,1
1993.	715	4580	6,4
1994.	305	2243	7,3
1995.	278	1970	7
1996.	68	394	5,8
1997.	57	383	6,7
1998.	72	551	7,6
1999.	35	241	6,4
2000.	85	450	5,2
2001.	88	579	6,5
2002.	39	273	7
2003.	79	568	7,2
2004.	65	436	6,7
2005.	164	1232	7,5

Извор: Туристичка организација општине Косјерић

Туристички промет у селим општине Косјерић развијао се под различитим условима и испољавао је различите тенденције. Од 1983. године, када је промет удвостручен у односу на 1982. годину, све до 1992. године када је остварен највећи промет, запажа се да је туризам у селима општине Косјерић имао позитивну тенденцију развоја. Међутим, од те године запажа се углавном стагнирање и опадање промета. То је последица читавог низа фактора, од којих је, најважнији недостатак смештајих капацитета у домаћинствима, односно незаинтересованост и немотивисаност домаћина да се баве овом делатношћу. И проблем водоснабдевања на Варди је утицао на то да целокупни туристички промет стагнира, јер је Варда једно од најперспективнијих села кад су у питању услови за развој туризма на селу. Појединих година и временске прилике су утицале на смањење туристичког кретања (киша у јулу, недостатак снега за време школског распуста, итд.), неадекватна туристичка пропаганда, недовољна ангажованост свих субјеката на конкретним мерама за припремање туристичке сезоне итд.

Међутим, последњих година чине се напори како би се повратио некадашњи углед и поново откриле лепоте ових села. Ради се на едукацији домаћина у циљу повећања квалитета услуга које пружају одржавањем различитих семинара и састанака, а све то у циљу привлачења већег броја туриста.

Резултати анкетног истраживања

Приликом испитивања домаћина, већина њих, чак 90% сложило се у томе да се они, као локално становништво које пружа услуге туристима, слабо подстичу да се баве овом делатношћу. Осталих 10% домаћина сматра чак да они нису ни на који начин подстакнути од стране локалних органа власти да се баве сеоским туризмом. Повољне кредите за уређење домаћинства веома је тешко добити тако да домаћини сами финансирају уређење кућа и дворишта и све што је потребно за задовољење потреба туриста. Већина сматра да је за то одговорна политика и да су кредити и разне повластице само празне приче и обећања политичара која се слабо спроводе у дело. Једини начин на који се домаћини донекле подстичу да се баве сеоским туризмом је тај што се признаје занимање онима који се стално баве овом делатношћу. Већина домаћинстава су пољопривредна, а туризам је само додатна делатност.

На питање „Да ли се локално становништво консултује приликом израде стратегије развоја туризма у регији?“, половина анкетираних домаћина слаже се у томе да се они слабо консултују, док друга половина сматра да се уопште не консултују приликом израде ове стратегије.

Према мишљењу већине домаћина они сами слабо учествују у заштити природе и животне средине (највећи проблем је непостојање депонија па се смеће неконтролисано баца). Многи од њих сматрају да је то проблем локалних органа власти који они нису још увек успели да реше. Ипак, од стране домаћина постоје иницијативе за очување природе (пројекат „Стоп смеће“).

Већина домаћина се слаже у томе да они учествују у очувању културног наслеђа и традиције регије и то пре свега неговањем традиционалних кулинарских специјалитета као што су: домаћи сир и кајмак, пршута, проја и качамак, уштипци, гибаница, сарма, печење, али и домаћи колачи: крофне, пита с јабукама и друго. Међутим, стари занати се веома слабо негују. До некле је очувано ћилимарство, плетење и вежење, а постоји још по који ковач. Међутим постоји план да се у селу Скакавци направи етно-радионица где би се чували ти стари занати, а и туристи би могли да учествују у свему томе. Стари стилови градње су се потпуно изгубили, чак није очувани ни једна стара кућа грађена у традиционалном стилу од дрвета (тзв. брвнара).

На питање „Да ли су и колико туристи задовољни боравком у селу?“ сви домаћини су без и мало лажне скромности одговорили да су туристи веома задовољни боравком у селима општине Косјерић. То потврђују тиме што се из године у годину враћају, и то углавном код истих домаћина. Према мишљењу већине домаћина за туристе је најважније гостопримство и срдачност домаћина, затим очувана природа, па и смештај и исхрана.

Туристима који дођу у неко од села у општини Косјерић на располагању стоје различите активности у којима они могу бити активни или пасивни учесници (посматрачи). Пре свега, оно што туристе највише привлачи јесте могућност да шетају у нетакнутој природи и уживају у чистом ваздуху, цвркату птица, шуму поветарца, дакле у свим оним ситницама које живот чине лепшим, а које су у граду недоступне. У ту сврху постоје и обележене пешачке стазе. Успут, туристи могу брати лековито биље и шумско воће па од њих справљати чајеве, слатка и сокове. Они који су расположени могу се придружити својим домаћинима у неким радовима на њиви: косидба, сакупљање сена, брање малина, купина, печурака и слично. Женски део популације може учити од својих домаћица како се спремају нека од традиционалних кулинарских специјалитета овог краја. Неким туристима је занимљиво да терају стоку на пашу и са паше, да цепају дрва и слично. Осим тога, они који желе могу сакупљати шљиве али и учествовати у печењу ракије. А љубитељи рибе могу ићи на пецање на један од многобројних водотокова. За градску децу нарочито је занимљив сеоски амбијент. Неке домаће животиње они виде по први пут, што на њих оставља снажан утисак. У договору са домаћинима могу се организовати излети до других села и посетити значајни историјски локалитети и природне атрактивности.

На основу анкетног испитивања туриста закључено је да је већина туриста који посећује села општине Косјерић старије старосне доби тј. да припада старосној групи 46-60 година (32%) и старосној групи преко 60 година (46%). Значајно мањи број туриста (15%) припада старосној групи 31-45 година. Деца до 15 година учествују са свега 7% у укупном броју туриста.

Од свих испитаних туриста, половина њих је високе и више стручне спреме. Значајан број туриста (43%) је средње стручне спреме.

Већина анкетираних туриста су домаћи туристи (86%) и долазе из Суботице, Кикинде, Београда, Новог Сада, Панчева. Осталих 14% су страни туристи и они долазе из Скопља. Међутим, из разговора са домаћинима може се закључити да су посетиоци косјерићких села и туристи из многих европских земаља (Француска, Велика Британија, Холандија, Белгија, Немачка и друге).

Већина туриста (нешто више од 60%) у село долази породично, 30% дошло је породично и са пријатељима, а најмање је оних који долазе сами.

Највећи број туриста (54%) долази ради пасивног одмора, односно ради уживања у природном амбијенту, чистом ваздуху, пријатној клими, необавезним и занимљивим разговорима са својим домаћинима. Има и оних који у село долазе ради активног одмора, односно рекреације (пешачење у природи, рад на њиви и слично). За мањи број туриста разлог и мотив њиховог доласка је, пре свега, упознавање других људи, њихове културе, традиције и обичаја, чиме се обogaђује сопствени живот, знање и свесност о постојању различитих вредности.

Највећи број туриста у селу борави око 10 дана.

Велика већина туриста (90%) је веома задовољна боравком у селу и тај боравак су оценили оценом 5 на скали од 1 до 5. Осталих 10% туриста боравак је оценио оценом између 4 и 5. Може се закључити да су сви туристи веома задовољни оним што им село може понудити.

Велики број туриста (80%) стекао је утисак на основу општег изгледа села, његовог комуналног уређења, изгледа фасада и слично, да се у селима велика пажња посвећује природи и уопште заштити животне средине.

Највећи број туриста се изјаснио да је село у коме бораве веома добро испунило њихова очекивања, што значи да представе које су имали о селу доста добро су се подудариле са стварном ситуацијом коју су затекли.

Од свих испитаних туриста 40% је долазило и претходних година, док је већина туриста први пут у неком од села општине Косјерић. Без обзира на то, сви гости су се сложили да имају намеру да поново дођу у село, као и то да ће другима најсрдачније препоручити да дођу.

Резиме

Косјерић је традиционално туристички орјентисана општина. Историјска баштина, живописни пејзажи, пријатна клима и гостопримство мештана, уз удобан смештај и богату понуду садржаја, годинама привлаче туристе из свих крајева земље, па и шире. Срдачни и гостољубиви домаћини села око Косјерића пре две и по деценије почели су да примају госте у своје домове. И лети и зими, разних професија, различите старосне структуре, различитих платежних могућности, гости се селу стално враћају. Зашто?

Зато што је све снажнија потреба за боравком у очуваној природној средини, која ствара осећај опуштености, смирености, релаксације, слободе, што је у супротности са начином живота у урбаној средини. За многе је то бег од стварности урбане џунгле, успоравање ритма живота, освежење и „пуњење батерија“. Али и више од тога. Непосредним контактом и дружењем, учешћем у свакодневном животу мештана, разбијају се класични оквири туризма, ствара се присна атмосфера (за разлику од хотелске), гост се осећа „као код своје куће“, стварају се пријатељства. За госта то значи повратак природи и здравим коренима, за домаћина ширење видика кроз прожимање традиционалног и модерног. То је оживљавање села, то је свеукупни развој.

На основу резултата анкетног истраживања, без обзира на мање или веће осцилације у промету туриста из године у годину, може се закључити да је сеоски туризам ипак будућност општине Косјерић.

Литература

Група аутора (2003). *Стратегија развоја општине Косјерић*. Београд: Географски факултет

Илић, Т. (2004). *Туристички потенцијали општине Косјерић*. Нови Сад, Департман за географију, туризам и хотелијерство, дипломски рад

Пропагандни материјал (2005): *Косјерић*. туристички водич, Туристичка организација Косјерић.

Томић, С. (1989). *Могућност развоја туризма на селу на подручју општине Косјерић*. Београд: ПМФ, дипломски рад